

Liina Tammekänd

Tartu ülikooli maailma keelte ja kultuuride kolledži inglise keele ja lingvistika lektor, uurinud individuaalset mitmekeelsust ja suulist narratiivi

Kagueestlaste individuaalsest mitmekeelsusest

Viimase rahvaloenduse andmeil väitis end võru keelt või murret oskavat 74 512 inimest. 1960.–1980. aastatel Kagu-Eestis toimunud intensiivse eesti kirjakeele leviku tõttu ükskeelseid võrukaid paraku enam pole ning igapäevane suhtlus on Kagu-Eestis nüüd mitmekeelne. Kasutatakse vähemalt kaht keelt: eesti standardkeelt ning kohalikku võru keelt. Milliste keeltega peale eesti ja võru keele kõrgharidusega võrukad veel kokku puutunud on? Millist võru keelt nad räägivad?

Mitmekeelsusest saab rääkida, kui ühiskonnas või inimeses eksisteerib koos kaks või enam keelt (Li 2012). Inimene on tänapäeval levinud määratluse järgi mitmekeelne, kui ta suhtleb igapäevaselt mitmes keeles kas aktiivselt (rääkides ja kirjutades) või passiivselt (lugedes ja kuulates) (Li 2008: 4). Aktiivsed ja passiivsed osaoskused võivad eri keeltes olla eri tasemel. Näiteks võib inimene osata vene keelt rääkida, kuid kirjutada mitte, või saada aru võru keelest seda rääkimata.

Võru keelena mõistetakse võru ühiskeelt, mis on kujunenud traditsiooniliste Võru murrakute põhjal (Iva 2002a). Võru keelealal valitseb praegu diglossiline situatsioon (Koreinik 2013: 5–6), mis tähendab, et võru keelt kasutatakse suulises ja eesti standardkeelt kirjalikus suhtluses. Kuigi võru keele rääkijad identifitseerivad end eestlastena, on nii mõnelgi neist tugev kohalik identiteet (Koreinik 2011; 2013: 7), mida ilmselt luuakse ja taasluuakse võru keele suhtluskeeleks valimise kaudu.

Artikkel tutvustab osa minu doktoritööst „Võru-eesti kakskeelsuse narratoloogiline analüüs”¹. Uurimuses osalejad kuuluvad kahte vanusegruppi: 30–40 ja 50–60 eluaastat. Keelejuhtideks oli viis meest ja viis naist, kellel on ühine sotsiokultuuriline taust ning kelle esimene ja teine keel on võru või eesti keel. Pea kõik keelejuhid on esimese põlve ajalooliselt Võrumaalt väljarändajad, kes on asunud elama kirjakeelsesse ümbrusse mujal Eestis. Keeleandmete kogumiseks palusin keelejuhtidel rääkida lugu mõnest emotsionaalselt värvikast minevikusündmusest kas eesti või võru keeles. Kaks nädalat hiljem rääkisid nad sama loo, kuid võru või eesti keeles. Nii kogusin igalt keelejuhilt võru-eestikeelse samateemalise narratiivipaari. Lisaks palusin keelejuhtidel rääkida ka oma keelelise eluloo ehk anda detailse ülevaate kokkupuudetest erinevate võõrkeeltega ning analüüsida oma keelepädevusi, -valikuid ja -hoiakuid.

Uuringus osalenute keelerepertuaarid ja -hoiakud

Keelejuhtide keelelistest elulugudest saadud teave pakkus tausta narratiivipaaridest saadud keeleandmetele. Uuringus osalenud kümne keelejuhi keelerepertuaarides kõige sagedamini kasutatud keeled on eesti, võru, vene, saksa, inglise ja soome keel. Neid keeli kasutab kaheksa keelejuhti igapäevases suhtluses või lugemiseks. Kõik keelejuhid on koolis õppinud vene keelt. Vaatamata sellele, et ideoloogiline vastuseis Nõukogude okupatsioonile põhjustas negatiivset suhtumist vene keelde, suudavad kõik keelejuhid vene keeles suhelda. Lisaks õppisid keelejuhid koolis ka saksa (vanem vanuserühm) või inglise keelt (noorem vanuserühm), kuid nende keelte oskus on paljudel keelejuhtidel motivatsiooni- ja praktikapuuduse tõttu jäänud passiivseks. Pooled keelejuhtidest olid õppinud ülikoolis ka soome keelt. Lisaks on kõigil keelejuhtidel olnud kontakte veel mitme teise keelega (nt prantsuse, hispaania, ladina jne), mis moodustavad olulise osa nende keelerepertuaarist.

Viis keelejuhti pidas oma emakeeleks võru keelt. Neist kolm arvas, et kolmkümmend aastat tagasi oleksid nad oma emakeeleks pidanud eesti keelt, kuid nüüd on selleks võru keel. Selline muutus tulenes keelejuhtide elus mõnest 1990ndatel tekkinud uuest situatsioonist (nt diplomitöö kaitsmine, elukoha muutus). Vaatamata sellele, mis keelt nad oma emakeeleks

¹ Tammekänd, Liina 2017. Narratological analysis of Võru-Estonian bilingualism. University of Tartu Press

pidasid, suhtuvad kõik keelejuhid võru keelde väga positiivselt, kuna nad seostavad sellega oma lapsepõlve ja noorust. Mõned keelejuhid olid seisukohal, et võru keel on rääkimiseks, mitte kirjutamiseks. Sellest võib järeldada, et keelejuhtide arvates on eesti standardkeel mõeldud pigem kirjutamiseks. See omakorda peegeldab diglossilist situatsiooni, kus võru ja eesti keelel on ühiskonnas erinevad kasutusvaldkonnad ning funktsioonid.

Vanem vanuserühm mäletab Eesti ühiskonnas võru keele allasurumist, mis jõudis haripunkti 1960. aastatel. Võru keele rääkimine näitas, et inimene on pärit ääremaalt, ning see ei olnud soovitatav. Noorem vanuserühm ei mäleta, et koolis keegi võru keelt rääkinud oleks. Ilmselt tuleneb see juba toimunud keelevahetusest 1970. ja 1980. aastatel. Nii pidid nooremaste vanuserühma kuuluvad keelejuhid võru keelt õppima vanematelt sugulastelt või külainimestelt. Vaatamata keelejuhtide nooruses levinud võru keelega seotud negatiivsetele hoiakutele ja uskumustele on nüüd ka need keelejuhid, kes pidasid võru keelt varem väheväärtuslikuks, seisukohal, et võru keele oskamine on uhkuse asi.

Võru keelele eriomaste tunnuste kasutamine

Keelejuhtide võru keele paremaks iseloomustamiseks vaatlesin kolme võru keelele eriomaste (sotsiolingvistiliselt esilduvate) tunnuse esinemist keelejuhtide võru narratiivides. Analüüsimiseks valitud tunnusteks olid kõrisulghäälik, sisseütleva käände lõpp (vrd *linnah/linnan*) ja näitavate asesõnade kolmikkomplekt *see~sjoo-taa-tuu* (vrd eesti keeles kaksikkomplekt *see-too*). Tööhüpoteesiks oli, et vanapärasemas ja rikkalikus võru keeles peaksid need tunnused olemas olema, aga hiljem õpitud või ebatäielikult omandatud võru keeles võivad need tunnused olla sulandunud. Ilmnes, et ka kümne keelejuhi puhul saab teha vanusest, keelehoiakutest ning -identiteedist lähtuvalt teatud üldistusi. Vanem vanuserühm kasutas esilduvaid võru keele tunnuseid võrreldes noorema vanuserühmaga järjepidevamalt. Nende kõnes esines rohkem kõrisulghäälikut, nad eelistasid *h*-lõpulist sisseütlevat käanet ning nende näitavate asesõnade kasutus oli läbimõeldum – kasutati laiemat valikut näitavaid asesõnu. Noorema vanuserühma narratiivides leidis esilduvaid võru keeletunnuseid eba-järjekindlalt. Nad kasutasid kõrisulghäälikut kohati või üldse mitte, eelistasid *n*-lõpulist sisseütlevat käanet ning nende näitavate asesõnade kasutus ei olnud läbi mõeldud.

Vaatamata esitatud üldistustele on keelejuhtide keelekasutuses suuri individuaalseid erinevusi. Vanemasse vanuserühma kuuluvad kaks keelejuhti peavad oma emakeeleks eesti keelt ja kasutavadki ebakindlamalt võru keelt, milles siiski esineb vanapäraseid võru keelejooni. See viitab võru keele omandamise varasele ajale. Kaks rikkaliku võru keelega keelejuhti kasutavad võru keelt iga päev. Kahe võru emakeelega keelejuhi võru keeles esineb ka uuemaid muutusi (nt võrupärase *i*-mineviku asemel kasutatakse eesti keele *si*-mineviku põhjal analoogia teel moodustatud *se*-tunnuselise lihtminevikku).

Nooremasse vanuserühma kuuluvad kaks keelejuhti kasutavad kõrisulghäälikut ebajärjekindlalt, eelistavad *n*-lõpulist sisseütlevat käänat ning kasutavad kahese vastandusega näitavate asesõnade süsteeme. Kaks nooremat keelejuhti ei kasuta kõrisulghäälikut üldse, eelistavad *n*-lõpulist sisseütlevat käänat ega kasuta ka võrupäraseid näitavaid asesõnu üldse või kasutavad neid ebajärjekindlalt. Vaatamata sellele, et nende kõnes esilduvaid tunnuseid peaaegu ei esinegi, peavad ka need piiratud keeleoskusega keelejuhid võru keelt oma emakeeleks.

Poolte keelejuhtide jaoks on võru keelel suur sümboolne väärtus. Neist neli on oma suhtumist võru keelde oluliselt muutnud ning kolm on selle tulemusena muutnud oma emakeele määratlust eesti keelest võru keeleks. Neist kahel esineb võru keeles kõige enam sotsiolingvistiliselt esilduvaid jooni. Üks keelejuht räägib võru keelt ka väljaspool ajaloolist Võrumaad ning tundub, et ta identifitseerib end üldisemalt võru keele kaudu.

Poolte keelejuhtide jaoks on võru keelel pigem instrumentaalne väärtus. Neist kaks on võrukeelses keskkonnas üles kasvanud ning see keel on nende jaoks tavaline suhtlusvahend. Kolmele keelejuhile, kelle kõnes esilduvaid tunnuseid esines vähe või üldse mitte, on võru keel abiks peamiselt vanemate sugulastega suhtlemisel ning nad identifitseerivad end pigem eesti standardkeele kaudu.

Tuleb märkida, et võru keele emakeelena rääkimine ja end selle kaudu identifitseerimine ei mõjuta alati esilduvate tunnuste hulka ja laadi. Mõned keelejuhid peavad võru keelt oma emakeeleks, räägivad seda iga päev ning ka identifitseerivad end selle kaudu, kuid nende keelekasutus on üsna assimileerunud. Olulised on ka keele õppimise viis ja aeg ning keele kasutussagedus.

Kokkuvõtteks

Kagu-Eestis valitseb põnev olukord, kus igapäevaselt kasutatakse nii kohalikku võru keelt kui ka eesti standardkeelt, aga mõlema keele kasutuse määr, koht ja aeg on rääkija enda otsustada. Uuringus osalenud keelejuhtidel on seoses võru keelega üldiselt positiivsed emotsioonid. Mõned keelejuhid on muutnud oma keeleidentiteeti või tugevdanud kohaidentiteeti ja sellega seoses ka emakeele määratlust eesti keelest võru keeleks. Ka keelejuhtide võru keel muutub. Vanemad keelejuhid kasutavad võru keelele omasemaid tunnuseid järjekindlamalt kui nooremad keelejuhid. Samuti kasutavad rohkem markeeritud võru keelt need keelejuhid, kelle jaoks see on suure sümboolse väärtusega ning kes end selle kaudu identifitseerivad. Võru keelele vaid instrumentaalset väärtust omistavate keelejuhtide kõnest ilmnes aga vähem võru keelele eriomaseid tunnuseid. Uuringus osalenud keelejuhid valdavad ja kasutavad sageli veel mitut võõrkeelt, nagu näiteks vene, inglise ja soome keelt. Aktiivne mitmekeelsus ning sellega seotud elukogemused muudavad nende keelelise identiteedi ja selle avaldumise unikaalseks.

Viidatud kirjandus

- Li, Wei 2008. Research Perspectives on Bilingualism and Multilingualism. – Li Wei, Melissa Moyer's (Eds.), Blackwell Guide to Research Methods in Bilingualism and Multilingualism. Blackwell Publishing, 3–17.
- Li, Wei 2012. Conceptual and Methodological issues in Bilingualism and Multilingualism Research. – Tej K. Bhatia, William C. Ritchie's (Eds.), The Handbook of Bilingualism and Multilingualism, 26–50.
- Iva, Triin 2002. Haritlaste võru keel. Magistritöö. Tartu ülikooli eesti keele õppetool.
- Koreinik, Kadri 2011. The Võru Language in Estonia: An Overview of a Language in Context. Working Papers in European Language Diversity 4. ELDIA.
- Koreinik, Kadri 2013. The Võro Language in Estonia. ELDIA Case-Specific Report. – Studies in European Language Diversity 23. ELDIA.